

Identiteit van katholieke basisscholen

Een typologie op basis van beleid
en leerlingenpopulatie

Rapport nr. 650, juni 2018

Dr. Ton Bernts
Drs. Joris Kregting
Prof. dr. Chris Hermans

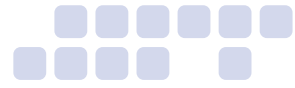

KASKI

Inhoudsopgave

Samenvatting en conclusies	5
Samenvatting	5
Conclusies	8
1 Inleiding	11
1.1 Achtergrond	11
1.2 Vraagstelling	12
1.3 Dataverzameling	12
1.4 Opzet	13
2 Schoolkenmerken	15
2.1 Achtergrond leerlingen	15
2.2 Achtergrond team en schoolleiders	16
3 Onderwijs- en opvoedingsdoelen	17
4 Levensbeschouwelijke vorming	21
5 Typen katholieke basisscholen	27
5.1 Typologie	27
5.2 Schoolkenmerken	31
5.3 Onderwijs- en opvoedingsdoelen	32
5.4 Levensbeschouwelijke vorming	33

Samenvatting en conclusies

Samenvatting

We onderscheiden vier typen katholieke basisscholen (zie ook tabel 1 voor de voornaamste verschillen):

1) Traditiescholen

Deze scholen vormen bijna 20% van alle katholieke basisscholen. Ze worden gekenmerkt door:

- a) Vaak gelegen in regio's waar katholicisme dominant is/was met overwegend katholieke leerlingen én katholieke teamleden.
- b) Top 5 onderwijsdoelen: persoonlijke ontwikkeling, voorbereiding op de maatschappij, overdragen van waarden en normen, hoog niveau rekenen, taal en lezen, en bevordering zelfredzaamheid. Er is tevens veel aandacht voor de opvoedingsdoelen autonomie en sociale omgang.
- c) Op twee derde van de traditiescholen is er vaak of regelmatig aandacht voor levensbeschouwelijke vorming. Deze vorming geschiedt vanuit een katholiek-christelijk perspectief. De meeste aandacht gaat uit naar sociale vorming (waarden en normen, sociaal-emotioneel, maatschappelijke vraagstukken) met structureel aandacht voor christelijke hoogtijdagen (Kerstmis en Pasen) en tamelijk veel aandacht voor levensvragen, Bijbelverhalen, kerkgeschiedenis en sacramenten. Er vinden ook redelijk veel levensbeschouwelijke activiteiten plaats op school (jaar- of dagopening, gebed). De scholen hebben intensief of regelmatig contact met de parochie.

2) Cultuurkatholieke scholen

Deze scholen vormen bijna 20% van alle katholieke basisscholen. Ze worden gekenmerkt door:

- a) Vaak gelegen in minder of niet-verstedelijkte gebieden waar katholicisme dominant is/was (Oost- en Zuid-Nederland) met overwegend katholieke leerlingen én katholieke teamleden.
- b) Top 5 onderwijsdoelen: persoonlijke ontwikkeling, voorbereiding op de maatschappij, overdracht van waarden en normen, hoog niveau rekenen, taal en lezen, en bevordering zelfredzaamheid. Er is veel aandacht voor opvoedingsdoelen rond autonomie en sociale omgang.

- c) Levensbeschouwelijke vorming vindt niet plaats vanuit een katholiek-christelijk perspectief en er is slechts incidenteel contact met parochies. De focus binnen levensbeschouwing is sterk gericht op sociale vorming met daarnaast structureel aandacht voor christelijke hoogtijdagen (Kerstmis en Pasen). Opvallend is dat op deze scholen in redelijke mate aandacht is voor informatie over wereldgodsdiensten. Er is nauwelijks aandacht voor Bijbelverhalen of voor levensvragen van kinderen. Levensbeschouwelijke activiteiten (dagopening, gebed) vinden nauwelijks plaats.

3) Profielscholen

Deze scholen vormen ongeveer 20% van alle katholieke basisscholen. Kenmerken:

- a) Vaak gelegen in regio's waar protestantisme dominant is/was met overwegend niet-katholieke leerlingen én niet-katholieke teamleden. Deze scholen bevinden zich in sterke mate in Noord-Nederland, en in iets mindere mate in West-Nederland.
- b) Top 5 van onderwijsdoelen: persoonlijke ontwikkeling, voorbereiding op de maatschappij, overdragen van waarden en normen, hoog niveau rekenen, taal en lezen, en bevordering zelfredzaamheid. Ongeveer 20% van de profielscholen noemt godsdienstige en levensbeschouwelijke opvoeding in hun top 5 van onderwijsdoelen. Er is veel aandacht voor opvoedingsdoelen rond autonomie en sociale omgang. Opvallend is op deze profielscholen het doel 'voor zichzelf op komen' relatief minder wordt benadrukt.
- c) Levensbeschouwelijke vorming vindt op bijna alle profielscholen vaak of regelmatig plaats. De vorming geschiedt vanuit katholiek-christelijke perspectief en men heeft intensief of regelmatig contact met de parochie. De aandacht is sterk gericht op sociale vorming met structurele aandacht voor christelijke hoogtijdagen (Kerstmis en Pasen), voor Bijbelverhalen, en voor kerkgeschiedenis en sacramenten. Er vinden tamelijk veel levensbeschouwelijke activiteiten plaats (jaar- of dagopening, bidden). Er is relatief weinig aandacht voor niet-christelijke feesten.

4) Diversiteitsscholen

Deze scholen vormen ruim 40% van alle katholieke basisscholen. Ze worden gekenmerkt door:

- a) Vaak gelegen in sterk verstedelijkte gebieden door heel Nederland met overwegend niet-katholieke leerlingen én niet-katholieke teamleden.
- b) Top 5 van onderwijsdoelen: persoonlijke ontwikkeling, voorbereiding op de maatschappij, overdragen van waarden en normen, hoog niveau rekenen, taal en lezen, en bevordering zelfredzaamheid. Er is veel aandacht voor opvoedingsdoelen rond autonomie en sociale omgang.

- c) Levensbeschouwelijke vorming vindt niet plaats vanuit katholiek-christelijke perspectief, maar de verscheidenheid aan levensbeschouwingen wordt in zekere mate als leermogelijkheid gezien. Er ligt een sterke focus op sociale vorming en christelijke hoogtijdagen (Kerstmis en Pasen) komen structureel aan bod. Bijbelverhalen en levensvragen van kinderen komen in redelijke mate vaak aan bod. Levensbeschouwelijke activiteiten (jaar- of dagopening, gebed) komen op zeer bescheiden schaal voor.

Tabel 1 Overzicht voornaamste resultaten naar typologie

	traditie	cultuur-katholiek	profiel	diversiteit
Achtergrondkenmerken:				
- Stedelijk gebied				
- Noord + West ('protestants') Nederland				
- Teamleden katholiek				
Onderwijsdoelen:				
- Top 5 van doelen				
- Godsdienst + levensbeschouwing				
Opvoedingsdoelen:				
- Autonomie				
- Sociale omgang				
Levensbeschouwelijke vorming:				
- Mate van aandacht (algemeen)				
- Focus op verscheidenheid				
- Onderwerp: algemeen vormend				
- Onderwerp: levensvragen en zingeving				
- Onderwerp: Bijbelverhalen Kerst en Pasen				
- Onderwerp: andere Bijbelverhalen				
- Onderwerp: kerkgeschiedenis en sacramenten				
- Onderwerp: wereldgodsdiensten				
- Activiteit: viering Kerst en Pasen				
- Activiteit: opening jaar en dag				
- Activiteit: gebed				
- Activiteit: bezoek kerk of religieus gebouw				
- Activiteit: niet-christelijke religie				

sterk aanwezig	
gemiddeld aanwezig	
sterk afwezig	

Conclusies

- 1) Tussen katholieke basisscholen bestaan verschillen in identiteit. Er is niet één identiteit en niet één type katholieke school. Dit onderzoek heeft tekening gebracht in deze meervoudigheid. We hebben een typologie ontworpen op basis van beleid en de religieuze achtergrond van de leerlingen. Dit levert vier typen katholieke scholen op: traditiescholen, cultuurkatholieke scholen, profielscholen en diversiteitscholen. Uiteraard blijven dit grove onderscheidingen die niet helemaal recht kunnen doen aan de grote diversiteit in het basisonderwijs. Maar de typen leveren wel handvaten op om de gesprekken op school over levensbeschouwelijke vorming te voeren.
- 2) Voor katholieke basisscholen zit sociale vorming in levensbeschouwelijke vorming, en men vindt dat heel belangrijk. Sociale vorming omvat vorming in waarden en normen, sociaal-emotionele vorming en vorming rond maatschappelijke vraagstukken. Dat is (misschien) een typisch katholiek idee van een gerichtheid op goed leven en goed samenleven als kenmerkend voor geloof en religie.
- 3) Opvallend is dat alle typen katholieke basisscholen vaak of regelmatig aandacht besteden aan levensbeschouwelijke vorming. Dat betekent niet dat levensbeschouwelijke vorming in de top van onderwijsdoelen staat (uitgezonderd voor 20% van de profielscholen) zoals voor een groot deel van de schoolleiders op protestants-christelijke scholen wel het geval is. Voor katholieke basisscholen staat vorming in waarden en normen in de top van de onderwijsdoelen, en deze vorming is onderdeel van levensbeschouwelijke vorming zoals hierboven is aangegeven.
- 4) Wat per schooltype wordt verstaan onder levensbeschouwelijke vorming is zeer verschillend. Anders gezegd: onder de term levensbeschouwelijke vorming zitten verschillende pakketten aan doelen, thema's, inhoud, aandachtsgebieden, activiteiten. Dit kan zowel tussen als binnen de scholen een bron van spraakverwarring zijn. De typologie kan helpen om de verschillende benaderingen van levensbeschouwelijke vorming scherper van elkaar te onderscheiden en daarmee duidelijkheid te bieden in doel en inhoud van de verschillende typen van levensbeschouwelijke vorming.

-
- 5) De meest ambitieuze vraag die men kan stellen aan de levensbeschouwelijke vorming in de verschillende schooltypen, is te komen tot een integrale aanpak. Deze ontwikkeling is zichtbaar op verschillende deelgebieden, zoals recent voor de sociaal-emotionele ontwikkeling¹. Dit sluit aan bij de wijze waarop katholieke basisscholen zich in Nederland profileren doordat zij vorming in waarden en normen, sociaal-emotionele vorming en vorming rond maatschappelijke vraagstukken integreren in levensbeschouwelijke vorming. In het verlengde van het onderzoek zou men de vraag kunnen stellen of deze integrale aanpak niet op een meer omvattend vlak zou moeten geschieden. En misschien zou de noemer hiervoor niet levensbeschouwelijke vorming moeten zijn, maar persoonsvorming.

¹ Zie als voorbeeld het rapport *Sociaal-emotionele ontwikkeling in het primair onderwijs. Een integrale aanpak*. http://www.pharos.nl/documents/doc/verkenning%20sociaal%20emotionele%20ontwikkeling%20in%20het%20primair%20onderwijs_def.pdf

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Verus is de Vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs en heeft tot doel om scholen en ouders te inspireren en te ondersteunen om het bijzonder onderwijs op een aansprekende en eigentijdse wijze vorm te geven. Een actueel thema in dit verband is de identiteit van de scholen. In 2012 heeft Verus een onderzoek laten uitvoeren naar identitaire types scholen in het protestants-christelijke basisonderwijs. Dit heeft geresulteerd in een typologie met 3 typen basisscholen.

Aan het Kaski is verzocht een vergelijkbaar onderzoek uit te voeren onder katholieke basisscholen. Het Kaski is het onderzoekscentrum voor religie en samenleving van de Radboud Universiteit, en maakt deel uit van de leerstoelgroep empirische en praktische religiewetenschap van de Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen.

Identiteit is uitdrukking van het karakter van de school. Heel het onderwijs dat de school biedt en alles wat hierin plaats vindt, is uitdrukking van de identiteit van de school: het mentoraat, het wiskundeonderwijs, de conciërge die leerlingen welkom heet, de excursies die de school organiseert, en (natuurlijk ook) het levensbeschouwelijk onderwijs, het onderwijs in waarden en normen en levensbeschouwelijke activiteiten. Men noemt dit ook wel brede identiteit in onderscheid met smalle identiteit die uitsluitend betrekking heeft op de levensbeschouwelijke vorming en levensbeschouwelijke activiteiten. Wij verstaan hier identiteit in de brede zin.

Wij onderzoeken de identiteit van de school langs de dimensie van de doelen die de school nastreeft op het vlak van onderwijs, opvoeding en levensbeschouwelijke vorming.

1.2 Vraagstelling

In het hier voorgestelde onderzoek worden de volgende vragen beantwoord ten aanzien van katholieke basisscholen:

- 1) Wat is de samenstelling van leerlingen en staf?
- 2) In welke mate stemt de school in met onderwijsdoelen, opvoedingsdoelen en doelen en activiteiten van levensbeschouwelijke vorming?
- 3) Welke typologie van identiteit van katholieke basisscholen kan er worden gemaakt, en welke doelen rond onderwijs, opvoeding en levensbeschouwelijke vorming zijn kenmerkend voor de verschillende typen?
- 4) Wat is de relatie met contextfactoren zoals stedelijkheid, regio en schoolomvang?

1.3 Dataverzameling

De populatie betreft schoolleiders van 1.070 katholieke basisscholen die bij Verus zijn aangesloten. Schoolleiders van wie een emailadres bekend was bij de opdrachtgever, 545 in totaal, zijn benaderd met het verzoek om deelname aan het onderzoek.

Op basis van een telefonisch rappel bij ongeveer de helft van de benaderde schoolleiders schatten we dat 100 van de 545 benaderde schoolleiders (20%) bij de eerste benadering niet werden bereikt omdat het emailadres behoorde tot een oud-schoolleider. Ongeveer 40 van de 100 nieuwe schoolleiders zijn met behulp van het telefonische rappel alsnog benaderd, de andere 60 nieuwe schoolleiders zijn niet benaderd. Wanneer we de 60 niet-benaderde nieuwe schoolleiders buiten beschouwing laten, samen met nog ongeveer een tiental schoolleiders van scholen die niet bij Verus bleken aangesloten, dan komen we uit op ongeveer 475 benaderde schoolleiders. Van hen hebben 120 schoolleiders de vragenlijst ingevuld, waarmee de respons uitkomt op 25%. Dit is beduidend hoger dan in het onderzoek onder de protestants-christelijke basisscholen, waarbij een respons van 9% is gehaald. Dit verschil is deels te verklaren door het intensieve telefonische rappel.

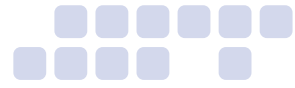
Wanneer we de responsgroep vergelijken met de populatie, dan blijkt deze representatief te zijn wat betreft schoolgrootte en provincie. Schoolleiders van katholieke basisscholen in (zeer) sterk stedelijk gebied zijn in het onderzoek enigszins ondervertegenwoordigd en dit is daarom met een weegfactor gecorrigeerd. In de responsgroep blijken de 'zwarte scholen' te ontbreken: katholieke basisscholen waarvan meer dan 80% van de leerlingen van niet-westerse komaf is. Naar schatting is landelijk het aandeel zwarte scholen ongeveer 5%, in de vier grote steden is dit ongeveer een derde (Bron: SCP-rap-

port Gemengd Leren, 2011). De antwoorden van de 120 schoolleiders zoals weergegeven in dit rapport zijn aldus representatief voor schoolleiders van alle katholieke basisscholen die lid zijn van Verus, met uitzondering van die van zwarte scholen.

1.4 Opzet

In hoofdstukken 2 tot en met 4 volgt eerst een beschrijving van de antwoorden zoals die in een digitale vragenlijst aan schoolleiders zijn voorgelegd, aangaande schoolkenmerken (hoofdstuk 2), onderwijs- en opvoedingsdoelen (hoofdstuk 3) en levensbeschouwelijke vorming (hoofdstuk 4). Op het gebied van leerlingenpopulatie en beleid ten aanzien van godsdienst en levensbeschouwing, volgt er in hoofdstuk 5 een indeling van scholen in vier typen. Aan de hand van deze typologie wordt de levensbeschouwelijke identiteit van de katholieke basisscholen vervolgens nader beschreven.

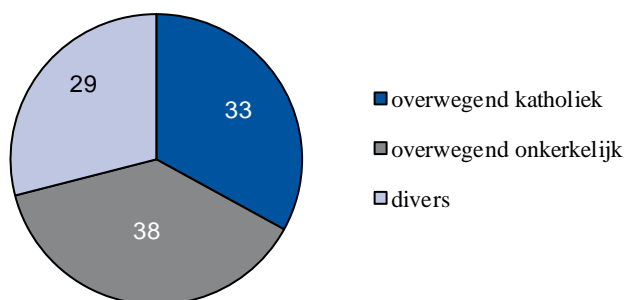

2 Schoolkenmerken

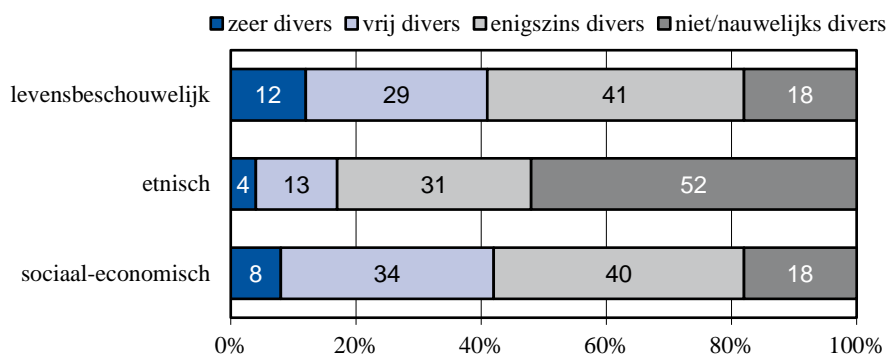
2.1 Achtergrond leerlingen

Een derde van de katholieke basisscholen kent overwegend katholieke leerlingen, op het platteland is dit bijna de helft. In de steden heeft de helft van de scholen overwegend onkerkelijke leerlingen.

Figuur 2.1 Religieuze achtergrond leerlingen (in %)

Figuur 2.2 Diversiteit leerlingen (in %)

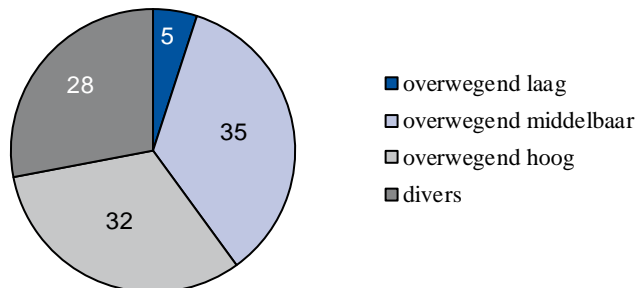

De meeste katholieke scholen (ruim 80%) kennen geen grote etnische diversiteit onder hun leerlingen. De levensbeschouwelijke en sociaaleconomische diversiteit is groter, ongeveer 40% van de scholen is in dit opzicht (zeer) divers, met name in de stedelijke gebieden.

Tot slot het opleidingsniveau van de ouders. Katholieke basisscholen met overwegend laagopgeleide ouders zijn zeldzaam (5%).

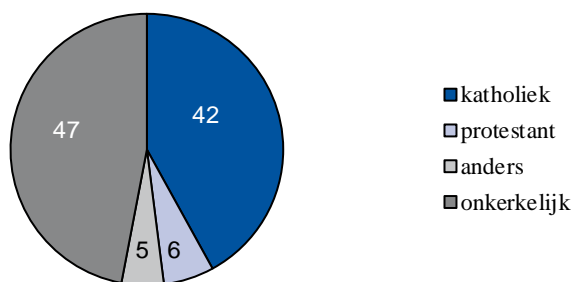
Figuur 2.3 Opleidingsniveau ouders (in %)

2.2 Achtergrond team en schoolleiders

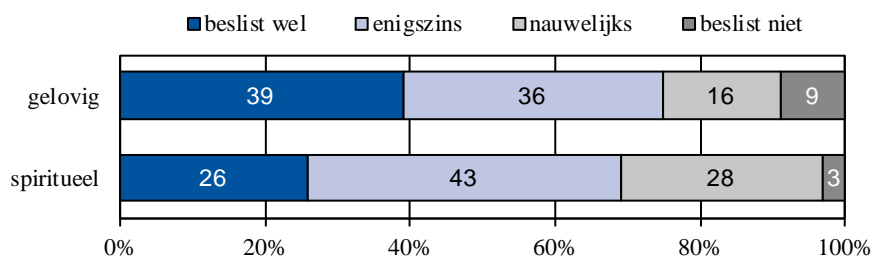
Van alle teamleden is ongeveer 40% katholiek, en bijna de helft onkerkelijk. Op het platteland is bijna de helft van de teamleden katholiek, in de steden juist onkerkelijk.

Figuur 2.4 Religieuze achtergrond teamleden (in %)

Tot slot de kenmerken van de schoolleiders van katholieke basisscholen. Zij zijn gemiddeld 53 jaar en de verdeling man-vrouw is ongeveer gelijk. Schoolleiders zijn tweemaal zo vaak gelovig of spiritueel dan de gemiddelde Nederlander (respectievelijk ongeveer 40% en 30%; bron: *God in Nederland* 2015).

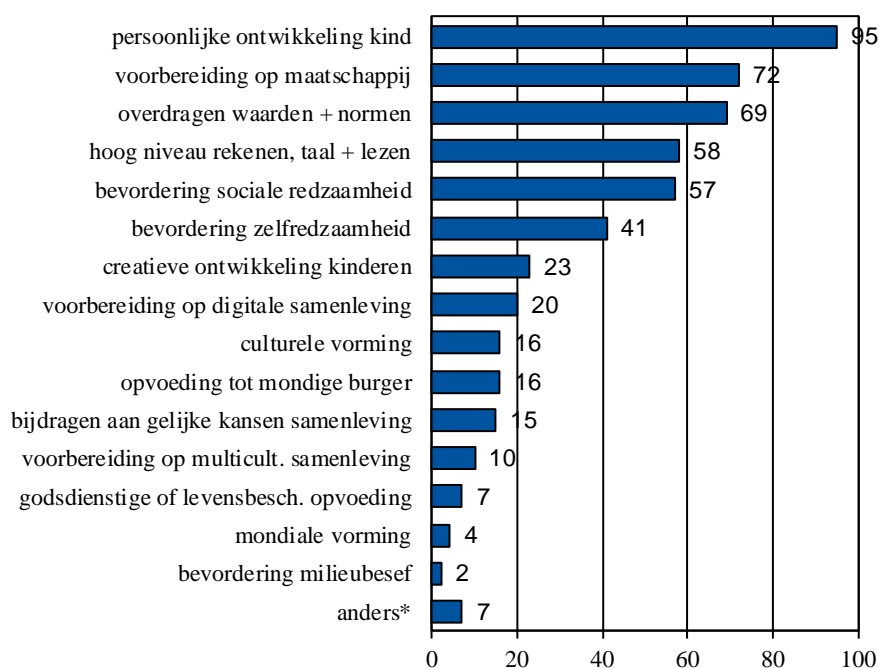
Figuur 2.5 Geloof en spiritualiteit van schoolleiders (in %)

3 Onderwijs- en opvoedingsdoelen

Bijna alle schoolleiders van katholieke basisscholen noemen persoonlijke ontwikkeling van het kind in hun top 5 van onderwijsdoelen. Ongeveer 70% noemt voorbereiding op de maatschappij en dat geldt ook voor het overdragen van waarden en normen. Een hoog niveau van rekenen, taal en lezen evenals de bevordering van sociale zelfredzaamheid staan bij bijna 60% van de schoolleiders in de top 5 van onderwijsdoelen.

Figuur 3.1 Onderwijsdoelen (% scholen bij wie het betreffende doel in de top 5 staat)

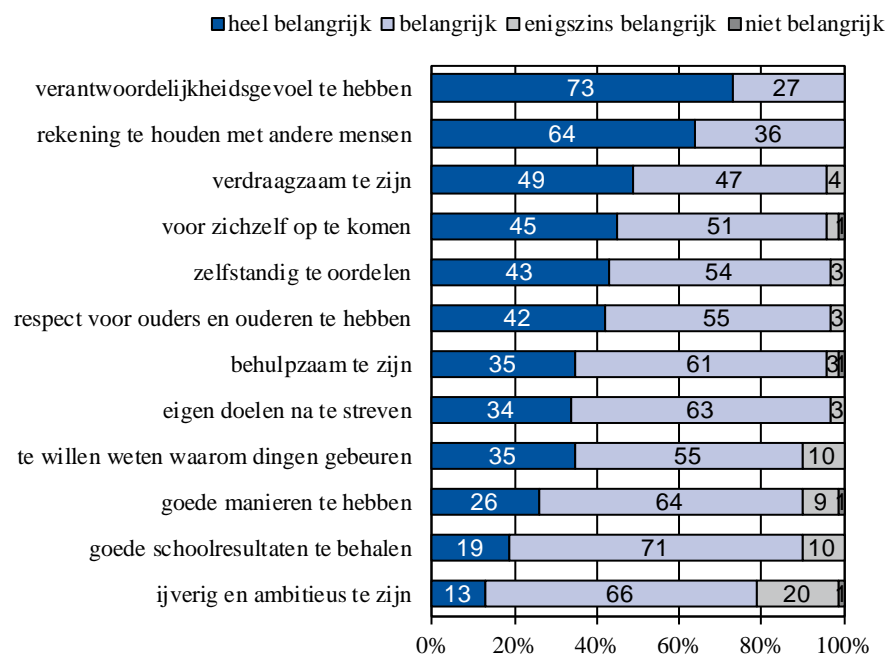
* De categorie anders bestaat voornamelijk uit eigenaarschap, eigen verantwoordelijkheid en omgang met/ respect voor de ander.

Andere onderwijsdoelen worden veel minder vaak genoemd. Dat geldt zeker ook voor godsdienstige en levensbeschouwelijke opvoeding: bij minder dan 10% van de schoolleiders staat dit doel in de top 5. Ter vergelijking, bij de protestants-christelijke scholen noemt ongeveer 70% van de schoolleiders dit doel in hun top 5. Deze schoolleiders noemen ook iets vaker het bevorderen van sociale redzaamheid (ongeveer driekwart, tegenover bijna 60% van de r.-k. schoolleiders). Bij andere onderwijsdoelen zijn er geen grote verschillen.

Way betreft opvoedingsdoelen vinden schoolleiders van katholieke basisscholen autonomie (verantwoordelijkheid, zelfstandig oordelen) en sociale doelen (rekening houden met anderen, verdraagzaam en behulpzaam zijn) de belangrijkste opvoedingsdoelen. Kijken we naar de specifieke items, dan staan verantwoordelijkheidsgevoel (73%) en rekening houden met anderen (65%) bovenaan. Ambitie en goede schoolresultaten scoren het laagste.

Figuur 3.2 Opvoedingsdoelen (in %)

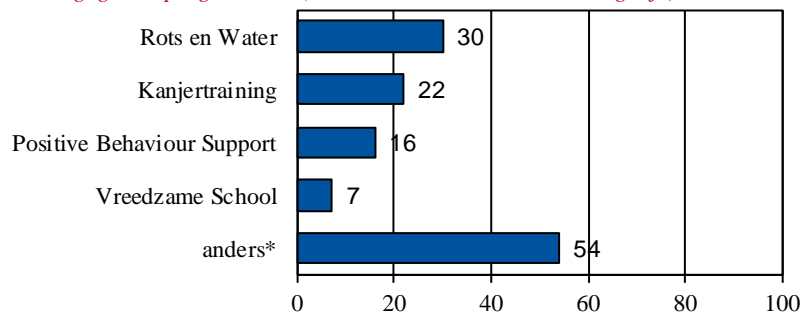

In vergelijking met de opvoedingsdoelen van ouders (Bron: SCP-rapport Samen Scholen, 2013) zijn er enkele opvallende verschillen: autonomie en sociale doelen worden door de schoolleiders van katholieke basisscholen veel vaker genoemd dan gemiddeld door ouders van kinderen en leerlingen in PO, VO en MBO².

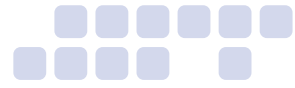
² Onderscheid tussen de onderwijsniveaus is in het SCP-rapport op deze variabele niet gemaakt.

De pedagogische programma's die worden ingezet ter ondersteuning van de opvoedingsdoelen, zijn zeer divers.

Figuur 3.3 Pedagogische programma's (in %; meerdere antwoorden mogelijk)

* Erg divers (waaronder Process Communication Model, Pedagogische Tact, Leefstijl, Kwink, KIVA en Fides).

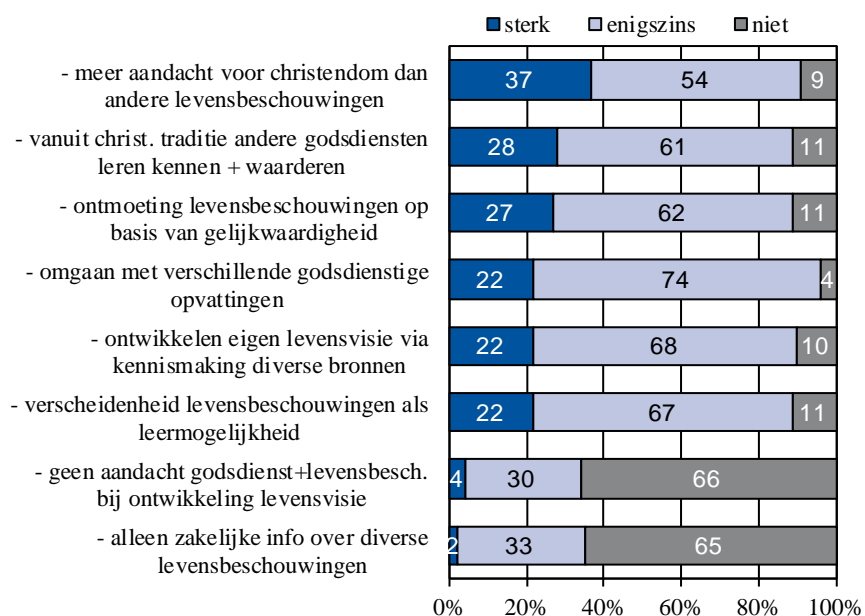

4 Levensbeschouwelijke vorming

Wat betreft de houding ten aanzien van godsdienst en levensbeschouwing blijkt dat ongeveer een derde van de katholieke basisscholen meer aandacht geeft aan het christendom dan aan andere levensbeschouwingen, en het christendom als basis neemt om met andere godsdiensten kennis te maken. Ongeveer een kwart van de scholen focust sterk op de verscheidenheid en gelijkwaardigheid van levensbeschouwingen.

Bij twee derde van de scholen sluit de aandacht voor levensbeschouwing aan bij de ontwikkeling van een levensvisie voor leerlingen en bij eveneens twee derde van de scholen wordt meer dan alleen zakelijke informatie over die levensbeschouwingen gegeven.

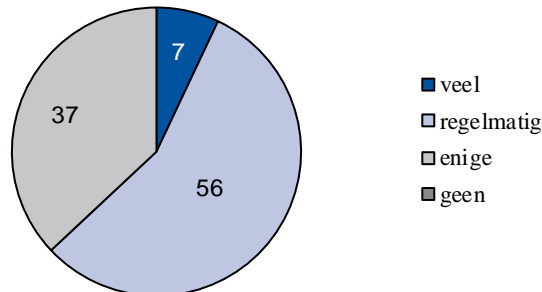
Figuur 4.1 Houding t.o.v. godsdienst en levensbeschouwing (% van toepassing)

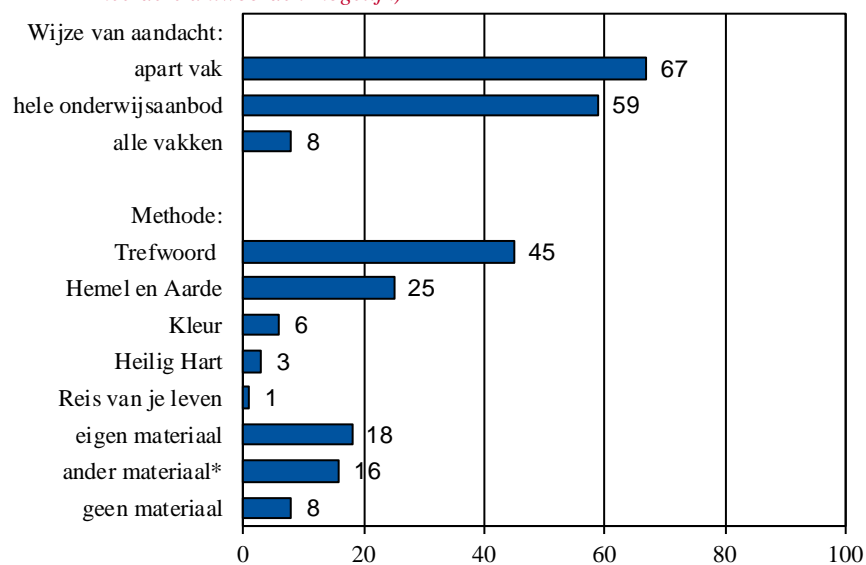
Alle katholieke basisscholen besteden aandacht aan levensbeschouwelijke vorming, ruim 60% besteedt hier veel of regelmatig aandacht aan.

Figuur 4.2 Aandacht voor levensbeschouwelijke vorming (in %)

Op twee derde van de katholieke basisscholen is levensbeschouwelijke vorming een afzonderlijk vak. Op veel scholen is deze vorming ook nog vervlochten in de rest van het onderwijsaanbod (59%).

Figuur 4.3 Wijze van aandacht en methode voor levensbeschouwelijke vorming (in %; meerdere antwoorden mogelijk)

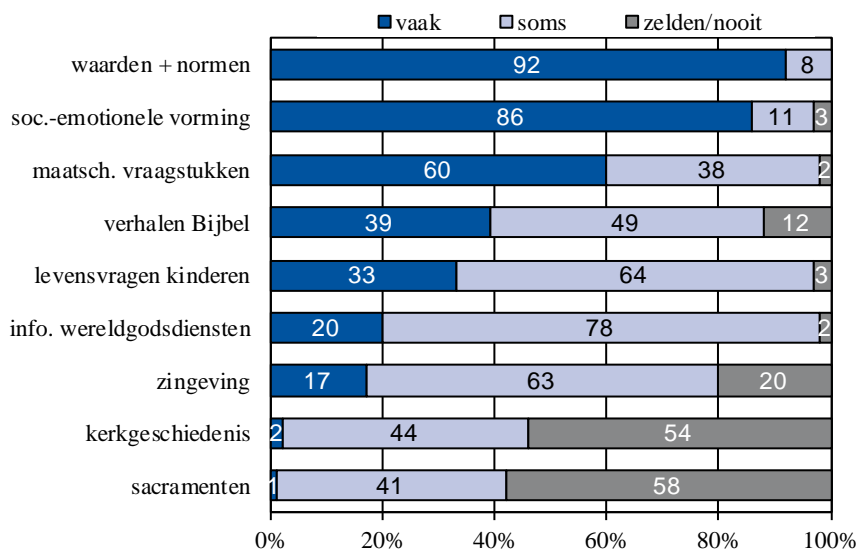

* Erg divers (waaronder Samen Leven maar ook de Bijbel).

Op bijna de helft van de scholen wordt voor levensbeschouwelijke vorming de methode Trefwoord gebruikt, op een kwart is dit Hemel en Aarde. Andere methoden, waaronder eigen methoden, komen niet vaak voor.

Tijdens de lessen levensbeschouwing komen in ongeveer 90% van de katholieke basisscholen waarden en normen vaak aan bod, evenals socialemotionele vorming. Aan maatschappelijke vraagstukken wordt op 60% van de scholen vaak aandacht gegeven. Aan levensvragen voor kinderen en zingeving wordt weliswaar door bijna alle scholen aandacht gegeven, maar minder structureel in vergelijking met waarden en normen, socialemotionele vorming en maatschappelijke vraagstukken.

Figuur 4.4 Onderwerpen levensbeschouwelijke vorming (in %)

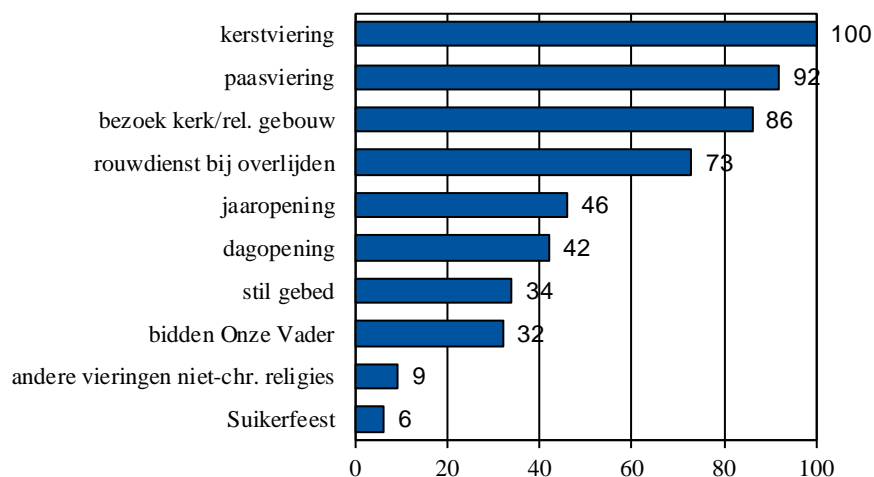

Godsdienstige onderwerpen komen minder aan bod tijdens levensbeschouwelijke vorming dan de algemeen vormende onderwerpen. Verhalen uit de Bijbel komen in 40% van de scholen vaak aan bod in de levensbeschouwelijke lessen, informatie over wereldgodsdiensten in 20%. In ongeveer 55% van de scholen is er geen of nauwelijks aandacht voor kerkgeschiedenis en sacramenten.

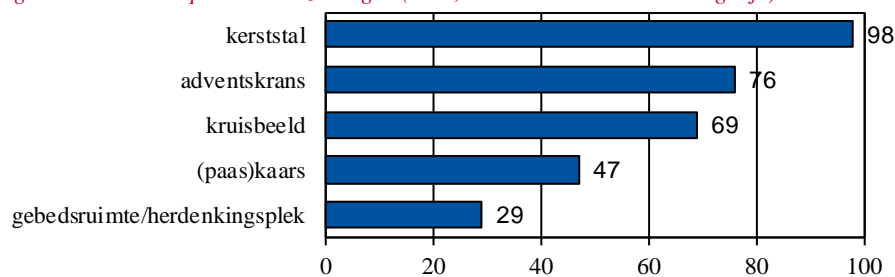
Kerst- en paasvieringen zijn op nagenoeg alle katholieke basisscholen aanwezig en ook het bezoek van kerken of religieuze gebouwen (86%) en een rouwdienst bij overlijden (73%) zijn gebruikelijk. Ongeveer 45% van de scholen houdt een jaaropening en datzelfde geldt voor een dagopening. Een derde van de scholen houdt een stil gebed en eveneens een derde bidt het Onze Vader. Aandacht voor niet-christelijke vieringen en feesten is zeldzaam.

Figuur 4.5 Vormen van viering en gebed (in %; meerdere antwoorden mogelijk)

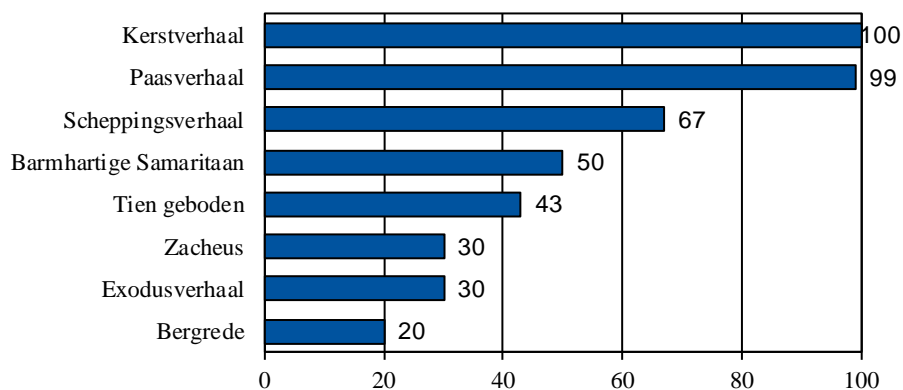
De kerststal is op nagenoeg alle katholieke basisscholen present. Ook hebben veel scholen een adventskrans (76%) en een kruisbeeld (69%). Een (paas)kaars of gebedsruimte zijn minder gebruikelijk.

Figuur 4.6 Voorwerpen en voorzieningen (in %; meerdere antwoorden mogelijk)

Naast het kerst- en paasverhaal, die in (nagenoeg) alle katholieke basisscholen aan bod komen, wordt het scheppingsverhaal door veel scholen verteld (67%). Andere Bijbelverhalen komen minder aan bod, in 20% tot 50% van de scholen.

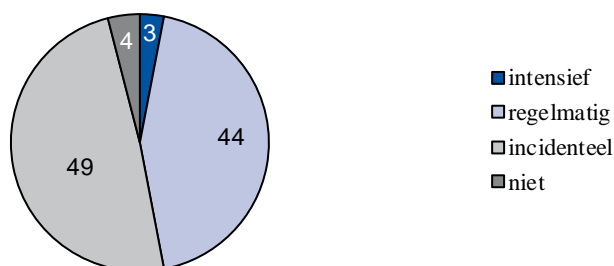
Figuur 4.7 Bijbelverhalen (in %; meerdere antwoorden mogelijk)*

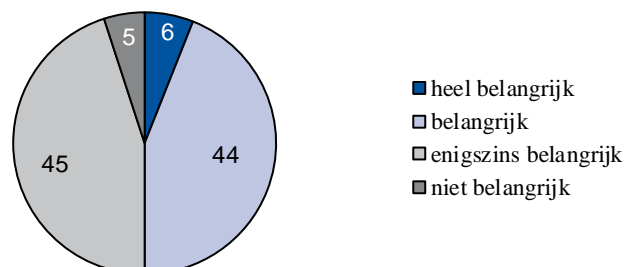
* Bij de Bijbelverhalen antwoordden schoolleiders vaak 'weet niet' (ongeveer 30%, m.u.v. het kerst- en paasverhaal, en het scheppingsverhaal waarvoor dit antwoord zelden voorkomt). Hoogstwaarschijnlijk betekent dit dat deze verhalen niet aan bod komen, in ieder geval niet frequent, en zo is dit antwoord dan ook in de resultaten verrekend.

Bijna de helft van de katholieke basisscholen heeft regelmatig of intensief met de lokale parochie of geloofsgemeenschap, en vinden deze relatie ook (heel) belangrijk. Geen contact komt zelden voor.

Figuur 4.8 Frequentie contacten school met parochies/geloofsgemeenschappen (in %)

Figuur 4.9 Belang goede relatie school met parochies/geloofsgemeenschappen (in %)

5 Typen katholieke basisscholen

5.1 Typologie

Op basis van de antwoorden zoals gepresenteerd in de vorige hoofdstukken is een typologie geconstrueerd. We nemen twee dimensies als uitgangspunt voor deze typologie, gebaseerd op de in de marketing vaak gebruikte Ansoff-matrix. Daarbij wordt de dimensie van de doelgroep waarop een bedrijf of organisatie zich richt, afgezet tegen de dimensie van aanbod dat een bedrijf of organisatie kan doen. Een dergelijke indeling kan ook heel goed in not-for-profit contexten worden gebruikt, zelfs voor pastoraal aanbod³. Door deze dimensies toe te passen kunnen we vier typen katholieke basisscholen onderscheiden.

De eerste dimensie die we onderscheiden betreft de *doelgroep* (leerlingenpopulatie) van de school. Heeft de school overwegend kinderen met een katholieke achtergrond? Of heeft de school overwegend kinderen van diverse kerkelijke achtergrond of kinderen die onkerkelijk zijn? Internationaal gezien staan katholieke scholen in regio's waarin katholieken een minderheid vormen. In Nederland staan deze scholen vaak in regio's waar sprake is van een meerderheid katholieken. Door ontkerkelijking en migratie is deze situatie vaak veranderd. De doelgroep vormt een belangrijke karakteristiek van katholieke basisscholen.

De tweede dimensie is het *aanbod* van de school wat betreft levensbeschouwelijke vorming. Geschiedt deze vorming vanuit een katholiek-christelijk perspectief⁴, of niet? Indien levensbeschouwelijke vorming vanuit zo'n perspectief plaatsvindt, stelt de school zich tot doel om leerlingen het christelijk geloof te leren kennen. Men besteedt expliciet aandacht aan de katholiek-christelijke traditie, en andere godsdiensten komen ter sprake vanuit het perspectief van de christelijke traditie. Bij deze benadering hoort ook een goede relatie met de lokale parochie als drager van deze traditie.

De eerste en tweede dimensie zijn onafhankelijk van elkaar. Op een school waar slechts weinig of geen katholieke kinderen zitten, kan de levensbeschouwelijke vor-

³ Bernts en Zondag (2005). Nieuwe vormen van pastoraat. Nijmegen: Kaski.

⁴ In de godsdienstpedagogiek wordt deze benadering omschreven als '*learning from religion*'. In kerkelijke documenten over het godsdienstonderwijs wordt dit omschreven als '*proposer la foi*' [rapport mgr Claude Dagens; <http://ec.cef.fr/wp-content/uploads/sites/2/2014/05/dagens.pdf>]

ming juist expliciet gericht zijn op het leren kennen van het christelijk geloof. En omgekeerd, een school met overwegend katholieke kinderen hoeft niet per se uit te gaan van katholiek-christelijk perspectief.

In dit onderzoek hebben we beide dimensies op de volgende wijze onderscheiden:

1. De eerste dimensie is de religieuze achtergrond van de leerlingen ('doelgroep') van de katholieke basisscholen met twee mogelijkheden:

- Overwegend katholieke leerlingen.
- Overwegend onkerkelijk of divers.

2. De tweede dimensie betreft het perspectief van de levensbeschouwelijke vorming ('aanbod') van de katholieke basisschool. Wederom twee mogelijkheden:

- Katholiek-christelijk perspectief.
- Geen voorkeursperspectief.

Het levensbeschouwelijk perspectief hebben we als volgt geoperationaliseerd:

- a) Twee stellingen over de aandacht op school voor het christendom:
 - De school geeft het christendom meer aandacht dan andere levensbeschouwingen.
 - De school helpt leerlingen om vanuit de christelijke traditie andere godsdiensten te leren kennen en waarderen.

Wanneer scholen op één of beide stellingen 'sterk van toepassing' hebben geantwoord, krijgen ze voor dit kenmerk een score van 1.

- b) De religieuze achtergrond van de schoolleider. Indien deze gelovig is, krijgen de scholen voor dit kenmerk een score van 1.
- c) Contact met de parochie. Indien dit het geval is, krijgen de scholen voor dit kenmerk een score van 1.

Wanneer katholieke basisscholen op de drie kenmerken tezamen een score van 2 of 3 hebben, dan typeren we hun levensbeschouwelijk perspectief als 'katholiek-christelijk'. Is de score 0 of 1, dan hanteren de scholen 'geen voorkeursperspectief'.

De combinatie van religieuze achtergrond leerlingen en het perspectief ten aanzien van godsdienst en levensbeschouwing leidt tot vier typen katholieke basisscholen.

Tabel 5.1 Vier typen katholieke basisscholen, op basis van de religieuze achtergrond van de leerlingen en het levensbeschouwelijk perspectief

	leerlingen:	
	overwegend katholiek	overwegend onkerkelijk/divers
perspectief:		
katholiek	traditie	profiel
geen voorkeur	cultuurkatholiek	diversiteit

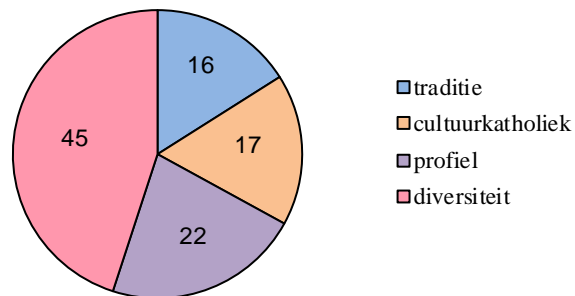
- De ‘traditieschool’ verwijst naar de combinatie van een doelgroep van overwegend kinderen met een katholieke achtergrond en een levensbeschouwelijke vorming vanuit de katholiek-christelijke traditie.
- De term cultuurkatholiek verwijst naar katholieken die zich verbonden weten met de katholieke cultuur (waarden en normen, levensinstelling, besef van iets hogers) maar weinig verbinding hebben met de kerk als instituut en met kerkelijke dogma’s⁵. Op een cultuurkatholieke school is de doelgroep overwegend katholiek, maar het levensbeschouwelijk onderwijs geschiedt niet vanuit een katholiek-christelijk perspectief.
- De ‘profielschool’ verwijst naar scholen die zich sterk als ‘katholieke school’ profileren in een context waarin katholieken als groep in de minderheid zijn. De doelgroep van de school is overwegend divers of onkerkelijk, en de levensbeschouwelijke vorming geschiedt vanuit katholiek-christelijk perspectief.
- De ‘diversiteitsschool’ kenmerkt zich door een overwegend diverse of onkerkelijke populatie, en een levensbeschouwelijke vorming die niet plaats vindt vanuit een katholiek-christelijk perspectief.

⁵ Cultuurkatholiek, zie <https://www.kro.nl/katholiek/abc/cultuurkatholiek>

De mate waarin deze typen scholen voorkomen, is weergegeven in figuur 5.1. Traditiescholen en cultuurkatholieke scholen komen evenveel voor, en omvatten samen ongeveer een derde van alle katholieke basisscholen. De diversiteitsscholen vormen met 45% de grootste groep.

Figuur 5.1 Vier typen katholieke basisscholen (in %)

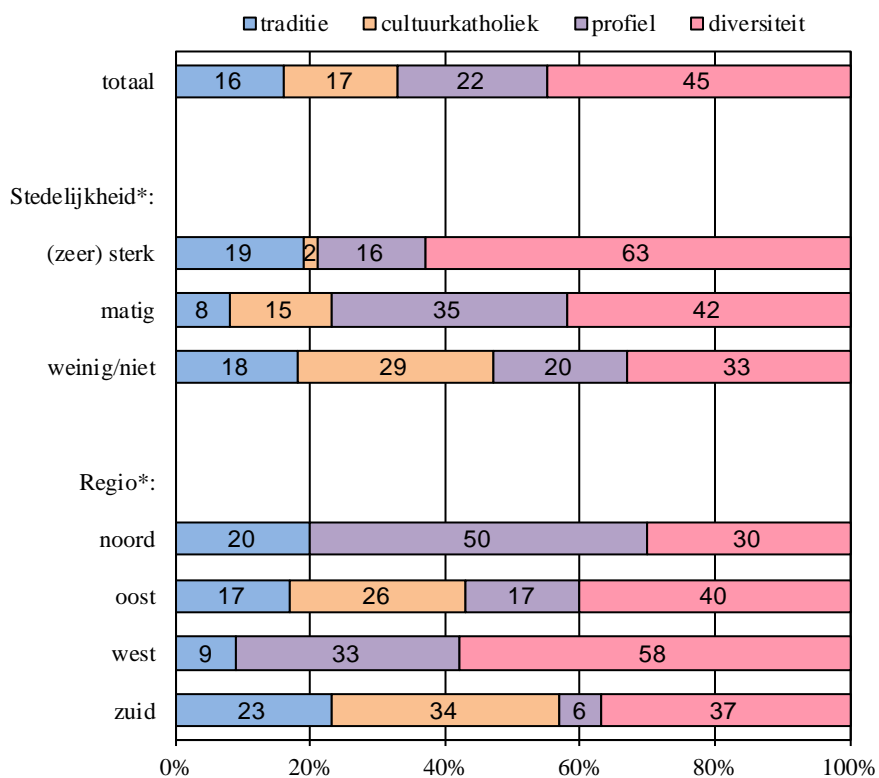

In het vervolg van dit hoofdstuk laten we zien hoe de vier typen katholieke basisscholen verschillen wat betreft relevante schoolkenmerken, onderwijsdoelen en levensbeschouwelijke vorming.

5.2 Schoolkenmerken

Diversiteitsscholen zijn oververtegenwoordigd in de stedelijke gebieden in het westen van Nederland, profielscholen in het noorden en westen van Nederland en cultuurkatholieke scholen in de niet-stedelijke gebieden in het oosten en zuiden van Nederland.

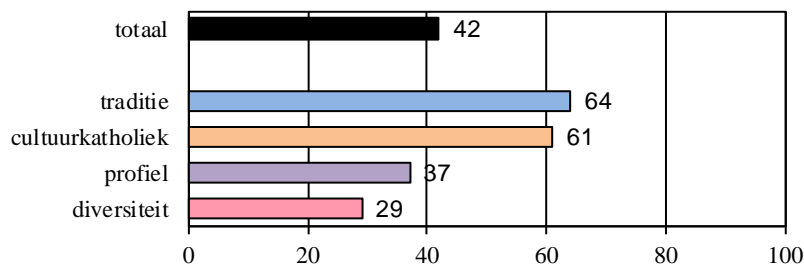
Figuur 5.2 Typen scholen naar ligging (in %)

* Verschillen significant ($p < .05$).

Op traditiescholen en cultuurkatholieke scholen is ruim 60% van de teamleden katholiek, tegenover ongeveer een derde van de profielscholen en diversiteitsscholen.

Figuur 5.3 Percentage katholieke teamleden naar typologie (in %)*

* Verschillen significant ($p < .05$).

5.3 Onderwijs- en opvoedingsdoelen

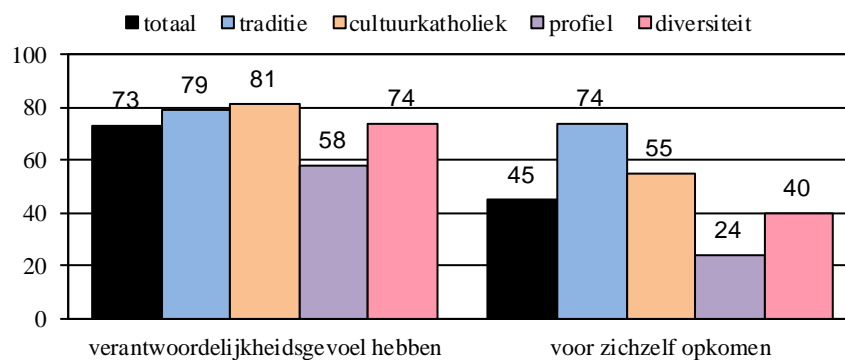
In de top 5 staan bij alle typen katholieke basisscholen dezelfde onderwijsdoelen, en ook de rangorde daarbinnen is veelal hetzelfde:

- 1) Persoonlijke ontwikkeling van het kind
- 2) Voorbereiding op de maatschappij
- 3) Overdragen van waarden en normen
- 4) Hoog niveau rekenen, taal en lezen
- 5) Bevordering zelfredzaamheid

Eigenlijk verschillen de vier typen scholen slechts op één onderwijsdoel, de aandacht voor godsdienstige en levensbeschouwelijke opvoeding. Ongeveer 20% van de schoolleiders van profielscholen noemt godsdienstige en levensbeschouwelijke opvoeding in hun top 5 van onderwijsdoelen, bij de andere drie typen scholen komt dit doel zelden voor (0-6%).

Wat betreft *opvoedingsdoelen* valt op dat driekwart van de traditiescholen ‘voor zichzelf opkomen’ heel belangrijk vindt. Bij de andere drie typen scholen is dit aandeel lager, en dan vooral bij de profielscholen waarvan een kwart dit heel belangrijk vindt. Profielscholen vinden ook ‘het hebben van verantwoordelijkheidsgevoel’ een minder belangrijk opvoedingsdoel (58% heel belangrijk) dan de andere typen scholen (74-81% heel belangrijk). Ten aanzien van andere opvoedingsdoelen (zoals rekening houden met anderen, verdraagzaam en behulpzaam zijn; zie figuur 3.2) bestaan er geen grote verschillen tussen de verschillende typen katholieke basisscholen.

Figuur 5.4 Opvoedingsdoelen naar typologie (% heel belangrijk)

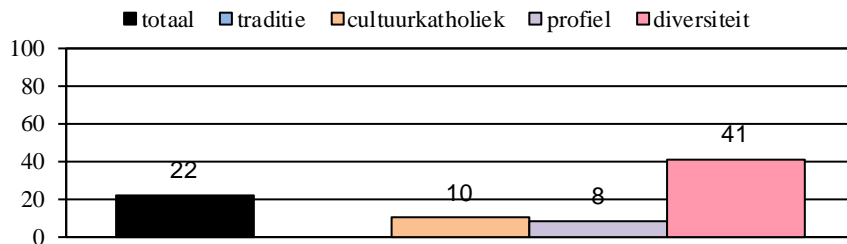

Er zijn geen grote verschillen tussen de vier typen katholieke basisscholen wat betreft de pedagogische programma's die worden gebruikt, zoals Rots en Water of de Kanjertraining.

5.4 Levensbeschouwelijke vorming

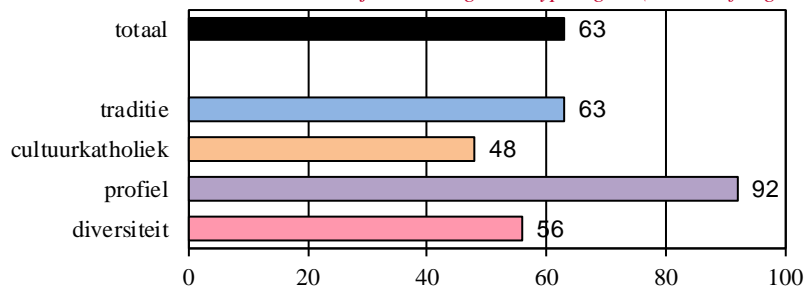
Als het gaat om de houding ten opzichte van godsdienst en levensbeschouwing (zie ook figuur 5.1) zijn er alleen verschillen ten aanzien van de stelling waarin verscheidenheid aan levensbeschouwingen als leermogelijkheid wordt gezien. Ongeveer 40% van de schoolleiders van diversiteitsscholen vindt dit sterk van toepassing voor hun school, bij de andere scholen komt deze overtuiging zelden voor.

Figuur 5.5 Houding ten opzichte van stelling 'verscheidenheid aan verschillende levensbeschouwingen wordt op school als leermogelijkheid gezien' (% sterk van toepassing)

Nagenoeg alle profielscholen besteden veel of regelmatig aandacht aan levensbeschouwelijke vorming. Bij de andere drie typen scholen is dit 50-60%.

Figuur 5.6 Aandacht voor levensbeschouwelijke vorming naar typologie (% veel of regelmatig)*

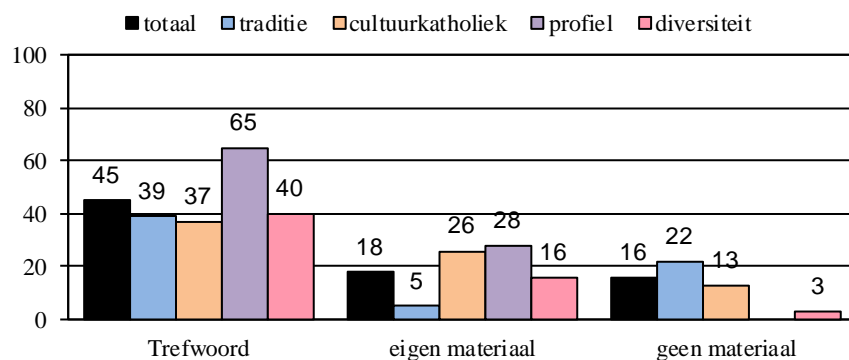

* Verschillen significant ($p < .05$).

Twee derde van de profielscholen gebruikt voor de levensbeschouwelijke vorming de methode Trefwoord, tegenover ongeveer 40% van de andere scholen. Traditiescholen gebruiken zelden eigen materiaal (5%, tegenover 16-28% bij de andere scholen) en in verhouding vaker geen materiaal (22%, profielscholen en diversiteitsscholen gebruiken nagenoeg allemaal een methode/materiaal). Ten aanzien van andere methoden zijn er nauwelijks verschillen tussen de vier typen katholieke basisscholen.

Figuur 5.7 Methode voor levensbeschouwelijke vorming naar typologie (in %; meerdere antwoorden mogelijk)

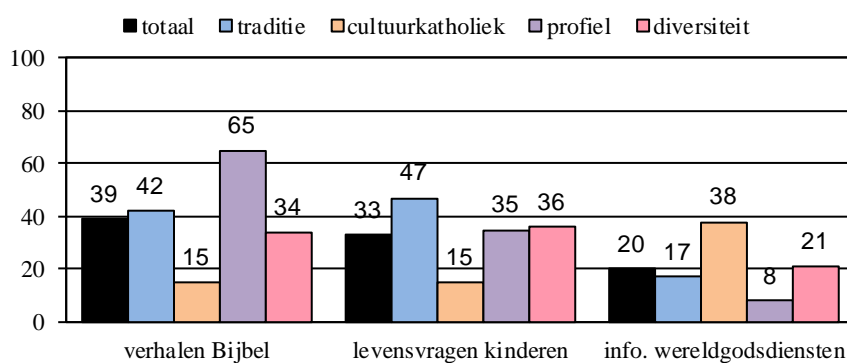

Als het gaat over de onderwerpen die aan bod komen in de lessen van levensbeschouwelijke vorming, dan zijn er ten aanzien van de algemeen vormende onderwerpen (normen en waarden, maatschappelijke vraagstukken etc.) nauwelijks verschillen tussen de vier typen scholen. Alleen levensvragen komen op cultuurkatholieke scholen weinig aan bod (15% vaak) in vergelijking met andere scholen (35-47%).

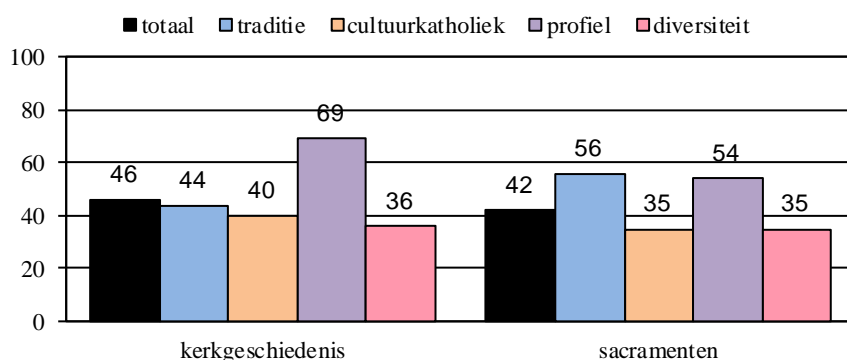
Ten aanzien van de christelijke traditie zijn er meer verschillen: in ongeveer twee derde van de profielscholen komen Bijbelverhalen vaak aan de orde en in ongeveer 70% komt kerkgeschiedenis vaak of soms (veelal soms) aan de orde. Deze onderwerpen komen op profielscholen vaker aan bod dan op de traditiescholen. Slechts een beperkt aantal cultuurkatholieke scholen laten de Bijbelverhalen (vaak) aan bod komen tijdens de levensbeschouwelijke vorming (15%).

Aandacht voor sacramenten komt bij ruim de helft van de traditiescholen en profielscholen aan bod (54%), tegen bij een derde van de cultuurkatholieke en diversiteitscholen.

Figuur 5.8 Onderwerpen lessen levensbeschouwelijke vorming naar typologie (% vaak)

Figuur 5.9 Onderwerpen lessen levensbeschouwelijke vorming naar typologie (% vaak + soms)

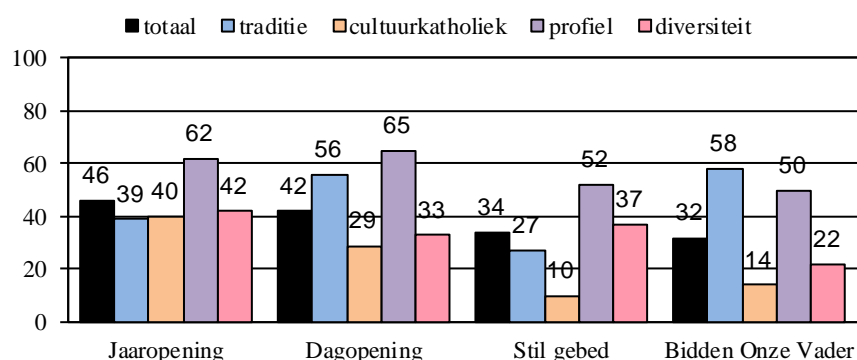

Een jaaropening komt op profielscholen vaker voor (62%) dan op andere scholen (39-42%). Ook een dagopening komt op profielscholen vaker voor (65%), vooral in vergelijking met cultuurkatholieke scholen en diversiteitsscholen (29-33%). Op de helft van de profielscholen is er stil gebed en ook dit komt op andere scholen minder vaak voor. Het bidden van het Onze Vader komt het vaakst voor op traditiescholen (58%) maar het verschil met profielscholen is klein (50%); op cultuurkatholieke scholen en diversiteitsscholen gebeurt dit veel minder vaak (14-22%).

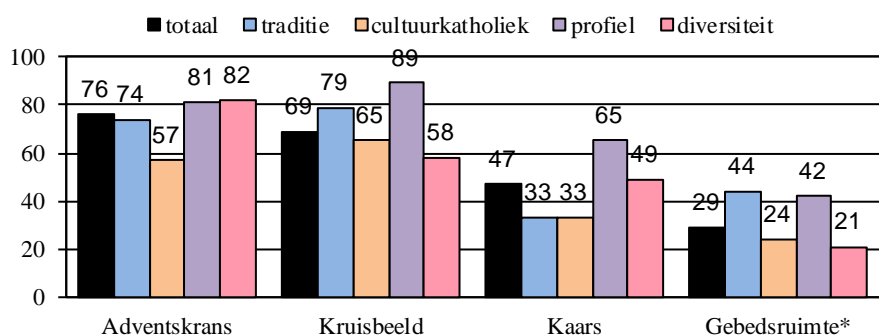
Bij andere vormen van viering en gebed (kerst- en paasviering, Suikerfeest, bezoek kerken, rouwdienst) zijn er geen grote verschillen tussen de vier typen katholieke basisscholen.

Figuur 5.10 Vormen van viering en gebed naar typologie (in %)

Een adventskrans is iets minder gebruikelijk op cultuurkatholieke scholen (57%) dan op andere scholen (74-82%). Het kruisbeeld en een gebedsruimte (of herdenkingsplek) komen op traditiescholen en cultuurkatholieke scholen vaker voor (respectievelijk 79-89% en 42-44%) dan op cultuurkatholieke scholen en diversiteitsscholen (respectievelijk 58-65% en 21-24%). Een (paas)kaars komt het vaakst voor op profielscholen (65%, tegenover 33% van de traditiescholen en de cultuurkatholieke scholen en de 49% van de diversiteitsscholen). Ten aanzien van de kerststal zijn er weinig verschillen.

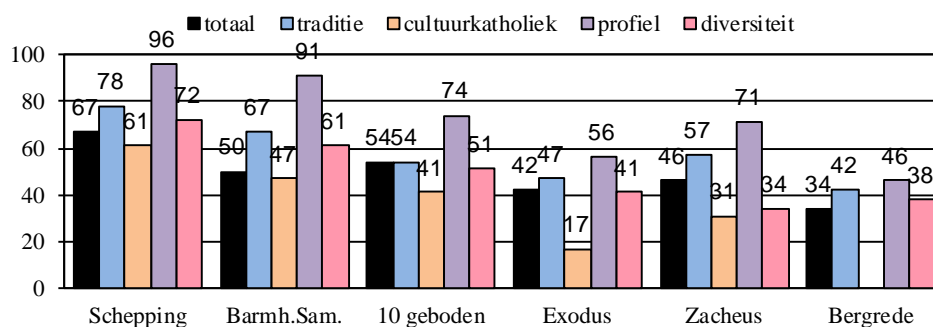
Figuur 5.11 Voorwerpen en voorzieningen naar typologie (in %)

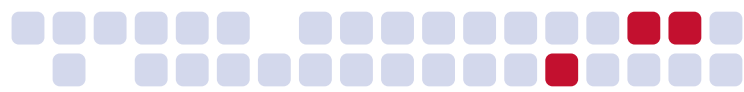
* Of herdenkingsplek.

Het scheppingsverhaal, de barmhartige Samaritaan en de tien geboden komen op profienscholen vaker aan bod dan op andere scholen (respectievelijk 89% versus 55-75%, 77% versus 35-53% en 54% versus 33-39%). Het Exodusverhaal, Zacheus en de Bergrede komen op profienscholen ook vaker aan bod dan op cultuurkatholieke scholen en diversiteitsscholen maar even vaak als op traditiescholen. De resultaten als het gaat over het gebruik van Bijbelverhalen komen overeen met die in tabel 5.8.

Figuur 5.12 Bijbelverhalen naar typologie (in %)*

* Bij de Bijbelverhalen antwoordden schoolleiders vaak 'weet niet' (ongeveer 30%, m.u.v. het kerst- en paasverhaal, en het scheppingsverhaal waarvoor dit antwoord zelden voorkomt). Hoogstwaarschijnlijk betekent dit dat deze verhalen niet aan bod komen, in ieder geval niet frequent, en aldus is dit antwoord dan ook in de resultaten verrekend.

Onderzoekscentrum religie en samenleving

Het Kaski verricht toegepast wetenschappelijk onderzoek naar vraagstukken rond religie en samenleving. We hebben een lange ervaring als één van de oudste sociaal-wetenschappelijke instituten van Nederland.

U kunt bij ons terecht voor diverse vormen van onderzoek, zoals enquêtes, prognoses, evaluatieonderzoek en kwalitatief onderzoek via interviews en focusgroepen.

Naast onderzoek bieden wij ook beleidsadvisering en ondersteuning aan.

Het Kaski is onderdeel van de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen, en lid van de Vereniging voor Beleidsonderzoek.

Erasmusplein 1
6525 HT Nijmegen

Postbus 9103
6500 HD Nijmegen

Telefoon:
024 - 365 35 31

www.ru.nl/kaski
info@kaski.ru.nl